

۵۸۵

1070

۵۸۵

۱

۵۸۵

کتاب

بسم الله

سید جمال و آموزه‌های اصلاحی او
در عصر جهانی شدن

سرشناسه	مؤلف: سیداحمد، ۱۳۳۷ -
عنوان	سید جمال و آموهای اصلاحی او در عصر جهانی شدن / سید احمد مؤثقی.
مشخصات نشر	قم: دانشگاه معارف، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	۵۱۳ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۶۹-۰۲-۱
وضعیت فهرست نویسی	فپا
یادداشت	نمایه
موضوع	جمال الدین اسدآبادی، ۱۲۵۴-۱۳۱۴ ق.
موضوع	جمال الدین اسدآبادی، ۱۲۵۴-۱۳۱۴ ق. -- دیدگاه دربار اصلاح دین
موضوع	Jamaloddin Asadabadi -- View on reformation
موضوع	جمال الدین اسدآبادی، ۱۲۵۴-۱۳۱۴ ق. -- دیدگاه های سیاسی و اجتماعی
موضوع	Jamaloddin Asadabadi -- Political and social views
موضوع	اسلام -- تجدید حیات فکری
موضوع	Islamic renewal
موضوع	تفکر دینی
موضوع	جهانی شدن -- جنبه های مذهبی -- اسلام
موضوع	Globalization -- Religious aspects -- Islam
موضوع	Religious thought
شناسه افزوده	دانشگاه مفید
رده بندی کنگره	۱۳۹۷ - ۷۸۸ م / ج ۲۳۳۷ BP
رده بندی دیوبندی	۲۹۷/۹۹۸
کتابخانه ملی	۵۳۱۰۵۷۷

سید جمال و آموزه‌های اصلاحی او
در عصر جهانی شدن

سید احمد موثقی

ا سید جمال و آموزه های اسلامی او |
ا در عصر جهانی شدن |
ا سید احمد موثقی |

ا ناشر | انتشارات دانشگاه مفید |
ا چاپ | اشراق |
ا صفحه آرا | روح الله محمدی |
ا شابک | ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۶۹-۰۲۰۱ |
ا چاپ اول | ۱۳۹۸ |
ا شمارگان | ۳۰۰ جلد |
ا قیمت | ۷۰۰۰۰ تومان |

| entesharat@mofidu.ac.ir |

| قم - انتهای بلوار شهید صدوقی - دانشگاه مفید |

| تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۰۲۲۶ | نمابر: ۰۲۵-۳۲۹۳۵۱۷۷ | صندوق پستی: ۳۷۱۸۵-۳۶۱۱ |

تقدیم به روان پاک سه عارف وارسته و شهید راه وطن

علی حسینعلی زاده

مجید مصطفوی

محمد رضا یوسفی

www.ketab.ir

«تاریخ صحیح، این عقیده صحیح را ثابت می کند: هر جا
ظلم موجود و آسایش معدوم شد از دولت اثری باقی
نخواهد ماند. دولت به عدل استوار و ملت به علم زنده
می شود.»

سید جمال الدین الحسینی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۷	فصل اول: نوسازی و اصلاح در اندیشه سید جمال
۱۹	زندگی نامه سید جمال
۲۵	جهان اسلام در سده نوزدهم
۳۲	تفکر سید جمال و چالش‌ها در عصر جهانی شدن
۳۸	میراث فکری سید جمال
۴۳	مسائل و چالش‌های رویاروی جوامع مسلمان
۴۵	اندیشه اصلاح و ضرورت نوسازی و اصلاحات از دیدگاه سید جمال
۴۶	ضرورت و معنای اصلاح
۵۱	تغییرات اجتماعی، شرایط نوسازی و اصلاح و صفات مصلحین
۶۰	شیوه‌ها، اصول و مبانی و اهداف نوسازی و اصلاح
۷۲	فعالیت‌های فرهنگی سید جمال در کشورهای اسلامی
۷۱	آثار سید جمال
۷۵	۱. مقاله نویسی و روزنامه نگاری
۸۳	۲. عروة الوثقی
۹۰	۳. نامه‌ها
۹۲	۴. رساله نیچریه
۹۹	۵. پاسخ به زنان

- ۱۰۷ سید جمال و علما
- ۱۳۵ سید جمال و روشنفکران
- ۱۵۹ فصل دوم: نوسازی و اصلاحات از بالا و پایین در فعالیتهای سیاسی سید جمال
- ۱۶۱ فعالیت‌های سیاسی سید جمال در کشورهای اسلامی
- ۱۶۱ الف - مرحله اصلاحات و انقلاب از بالا:
- ۱۶۲ افغانستان
- ۱۶۵ هندوستان
- ۱۶۸ مصر
- ۱۷۸ فراماشونی در مصر
- ۱۸۰ سید جمال و فراماشونگری
- ۱۹۵ ایران
- ۲۰۷ ب - مرحله اصلاحات و انقلاب از پایین:
- ۲۲۷ فعالیت‌های پان اسلامی سید جمال و بیژان مکتب اتحاد اسلام
- ۲۳۵ اقدامات دیپلماتیک سید جمال در روسیه و انگلستان
- ۲۴۵ فصل سوم: علل و عوامل ضعف و انحطاط مسلمانان و آموزه‌های اصلاحی سید جمال
- ۲۴۷ ۱ - علل و عوامل فکری - فرهنگی
- ۲۵۲ ۲ - علل و عوامل اقتصادی - اجتماعی
- ۲۵۳ ۳ - علل و عوامل سیاسی
- ۲۵۷ علل و عوامل ضعف و انحطاط مسلمانان
- ۲۵۷ ۱ - فاصله گرفتن از اسلام اصیل و نفوذ خرافات در عقاید مسلمین
- ۲۶۱ ۲ - ترک فضایل اخلاقی و رسوخ اوصاف رذیله
- ۲۶۵ ۳ - رد و انکار ضمنی دنیا، ماده، اقتصاد، عقل، علم و عمل
- ۲۷۶ ۴ - جهل و بی خبری و عقب ماندگی علمی و تمدنی
- ۲۸۳ ۵ - جدایی دین از سیاست و مقام علم و اجتهاد از مقام اجرا و حکومت

- ۶ - قومیت‌گرایی و تعصبات قومی و نژادی ۲۹۰
- ۷ - از خود بیگانگی و خودباختگی در برابر غرب و غربزدگی (بحران هویت) ۲۹۳
- ۸ - استبداد داخلی (بحران مشروعیت) ۳۰۰
- ۹ - استعمار خارجی ۳۰۷
- ۱۰ - فرقه‌گرایی و تفرقه میان مسلمین از علما، زمامداران و اهل مذاهب اسلامی ۳۱۳
- علاج و درمان‌ها، و به تفصیل تزه‌ای اصلاحی و راه‌حل‌های پیشنهادی سید جمال ۳۱۹
- ۱ - دور ریختن خرافات و زدودن بدعتها و پیرایه‌ها و بازگشت به اسلام اصیل ۳۱۹
- ۲ - کسب فضائل اخلاقی و کمالات انسانی ۳۲۴
- ۳ - ارتباط میان دین و آخرت، عقل و دین، علم و ایمان، نوآوری و اجتهاد ۳۲۹
- دین و فلسفه و علم ۳۳۴
- فلسفه و علوم ۳۵۱
- نقد و نوآوری و اجتهاد ۳۵۷
- ۴ - مجهز شدن به علوم و فنون جدید (مسئله اخذ و اقتباس) ۳۶۳
- ۵ - پیوند ارتباط میان دین و سیاست ۳۷۱
- ۶ - تکیه بر تعصب و همبستگی ملی و دینی (وفاق اجتماعی) ۳۷۴
- ۷ - مبارزه با خودباختگی در برابر غرب و رفع بحران هویت ۳۸۷
- ۸ - مبارزه با استبداد داخلی و برقراری حکومت قانون ۳۹۴
- مشروطه‌خواهی یا جمهوری‌خواهی سید جمال ۳۹۶
- برخی اصول و شاخص‌های توسعه سیاسی ۴۱۷
- ۹ - مبارزه با استعمار خارجی در همه ابعاد ۴۲۵
- ۱۰ - اتحاد اسلامی و یکپارچگی جهان اسلام ۴۳۲
- آموزه‌های سید جمال در عصر جهانی شدن ۴۴۰
- ۱ - بازسازی تفکر دینی ۴۴۶
- ۲ - پیوند میان علما و روشنفکران ۴۵۲
- ۳ - نوسازی همراه با حفظ میراث فرهنگی و اصالت‌ها ۴۵۴
- ۴ - اخذ و اقتباس از تمدن جدید غربی، همراه با مبارزه با استعمار ۴۵۶

۱۰. سید جمال و آموزه‌های اصلاحی او در عصر جهانی‌شدن

- ۴۵۹ ۵ - دانش سیاسی و دیپلماسی قوی
- ۴۶۲ ۶ - نگرش جهانی، همراه با رویکردی ملی و تأکید بر وحدت مسلمانان
- ۴۶۵ ۷ - توسعه سیاسی و حکومت قانون
- ۴۷۰ رمز و راز جاودانگی سید جمال

- ۴۷۹ نتیجه
- ۴۸۷ ضمایم
- ۵۰۱ کتابخانه
- ۵۰۷ ضمیمه

مقدمه

اکنون بیش از یک سده از درگذشت مصلح بزرگ عالم اسلام، مرحوم سید جمال الدین اسدآبادی (۹۷ - ۱۸۳۸ م / ۱۳۱۴ - ۱۲۵۴ ق) می‌گذرد، ولی همچنان روح و فکر و راه و روش او الهام بخش بسیاری از شخصیت‌ها، متفکران و روشنفکران مسلمان است و در ادبیات جهان اسلام و چالش اسلام معاصر با مدرنیته و غرب، همواره بر نقش و تأثیر او تاکید می‌شود. در دنیای عرب و اسلام متفکرانی چون عبده، کواکبی، رشیدرضا، امیرشکيب ازسلان، حسن البنا، مالک بن نبی، اقبال لاهوری، ابوالکلام آزاد و همه مصلحان شیعی ایرانی تحت تأثیر مستقیم و یا غیر مستقیم سید جمال بوده‌اند.

جنبش اسلامی در دو سده اخیر، نظیر جنبش اعرابی پاشا و اخوان المسلمین در مصر، مهدی سودانی و دنباله‌گیران آن به رهبری صادق المهدی و حتی دکتر حسن الترابی در سودان و سایر نهضت‌های اسلامی معاصر در شمال آفریقا، جنبش هندی خلافت، جنبش مشروطیت در عثمانی و مصر، و جنبش‌های اسلامی در ایران از نهضت تنباکو تا انقلاب اسلامی نیز همگی ریشه در نهضت فکری - سیاسی سید جمال الدین اسدآبادی داشته‌اند.

نهضت فکری - سیاسی سید جمال الدین اسدآبادی در نیمه دوم سده (۱۹ م / ۱۳ ق) و در شرایطی به وجود آمد که جهان اسلام در نهایت عقب ماندگی ذهنی و عینی و انحطاط فکری - اجتماعی و اقتصادی - سیاسی و در خواب و غفلت عمیقی به سر می‌برد و جهان غرب و دنیای سرمایه‌داری در مسیر

پیشرفت و ترقیات علمی، اقتصادی و صنعتی و هم‌چنین در اوج رقابت‌ها و دخالت‌های استعماری و امپریالیستی علیه آسیا و آفریقا و به‌ویژه بلاد اسلامی قرار داشت، که در بیشتر موارد با اشغال مستقیم نظامی همراه بود.

به‌طور کلی مصائب و مسائل جهان اسلام در سده (۱۳/۱۹ق) و نیز در سده‌های بیستم و بیست و یکم در دو محور کلی قابل تبیین است: یکی انحطاط داخلی و دیگری مسئله غرب و هجوم استعمار غربی. هر دو محور دارای ابعاد گوناگون تاریخی، فکری، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی می‌باشند. سبب و بافت سنتی داخلی به علل و عوامل فراوانی در حال انحطاط و زوال و فروپاشی بود و در حالی که به هیچ‌وجه مهیا و توانای حفظ موجودیت خود و دیار بومی با فرهنگ و تمدن و سیاست و اقتصاد سرمایه‌داری جهانی غرب نبود. در معرض ورود، هجوم، نفوذ و سلطه استعمار غربی قرار گرفت و علاوه بر از دست دادن مایه‌ها و منابع بومی و خودی در ابعاد انسانی، ارزشی، فرهنگی و اقتصادی به مایه‌ها و منابع نوین و ساختارها و روابط و مناسبات جدیدی نیز جز در مدار وابستگی به اقتصاد و سیاست غربیان و دُول استعمارگر اروپایی دست نیافت.

طرح و بررسی مواضع فکری - سیاسی سید جمال‌الدین، به عنوان برجسته‌ترین و جامع‌ترین مورد، در برخورد با دردها و معضلات اساسی فکری، اجتماعی و سیاسی مسلمانان در مراحل اولیه برخورد آنان با آن دو محور و در دوره بیداری مسلمین و تجدید حیات اسلام، و تفسیر و تحلیل و تبیین آراء و نظریات سیاسی و تره‌های اصلاحی او در چارچوب احیای تفکر دینی و در قالب فلسفه سیاسی و اجتماعی دینی متناسب با زمان و مقتضیات عصر، دارای ضروری‌ترین و آموزنده‌ترین مباحث تئوریک و تجربی مبتلابه مسلمانان، از جمله ایرانیان، در شرایط کنونی می‌باشد. در واقع سید جمال برخلاف دو مورد قبل از خود یعنی محمدبن عبدالوهاب (۹۲ - ۱۷۰۳ م / ۱۲۰۶ - ۱۱۱۵ ق) و شاه ولی الله دهلوی (۶۲ - ۱۷۰۳ م / ۷۶ - ۱۱۱۵ ق)، به دوره معاصر تعلق دارد، به خصوص که او انحطاط داخلی را در ارتباط با مسئله غرب، آن هم نه از موضع

بنیادگرایی^۱ بلکه از موضع نوگرایی دینی، نگریسته و نخستین احیاگر تفکر دینی با جامعیت فراوان و پایه گذار نهضت های اسلامی معاصر می باشد.^۲ مرحوم عبدالهادی حائری مورخ شهیر ایران، با اشاره به «مجموعه اسناد و مدارک منتشر نشده درباره سید جمال الدین مشهور به افغانی»، به کوشش اصغر مهدوی و ایرج افشار، که در این کتاب مورد استناد فراوان قرار گرفته، سید جمال را «صد در صد ایرانی» معرفی کرده و درباره او می نویسد:

... سید جمال الدین، که اکنون بر همگان روشن شده که صد در صد ایرانی بوده است، چهره ای سخت پیچیده، و آگاهی ژرف پیرامون او سخت دشوار است. وی مردی بوده است که پیوسته در حال حرکت به سمتی بوده که به دلایلی که خود داشته، بسیاری از ویژگی های شخصی و حتی نام واقعی خود را در مواردی می پوشانیده و از همین روی آگاهی هایی ناهمگون، ناروشن و سخن انگیز پیرامون خویش به جای نهاده است، ملیت او، کیش او، گرایش های سیاسی - بین المللی او و وابستگی های سازمانی او از جمله مسائلی بوده است که همواره پژوهشگران تلاشگران را به خود سرگرم داشته، و از این رهگذر دیدگاه های گوناگون به سید و زیان وی ارائه شده و دهها و صدها کتاب، مقاله و رساله، دست کم در زبان، در سراسر جهان پدید آمده است.^۳

عثمان امین، استاد و رئیس بخش فلسفه دانشگاه قاهره، درباره سید جمال می نویسد:

او بزرگ ترین متفکر شرقی در سده سیزدهم / نوزدهم بود. راست گفته اند که پیام افغانی بر مذهب ضد فرهنگی Obscurantism حاکم

1. Fundamentalism

۲. در این مورد رجوع کنید به کتاب دیگر نویسنده با مشخصات زیر: سید احمد موقی، جنبش های اسلامی معاصر، ج ۱۵، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۹۶.

۳. عبدالهادی حائری، تاریخ جنبش ها و تکانهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۸، ص ۸۸.

در آن زمان چون اخگری فروزان تابید. او مردی متفکر و در عین حال مرد عمل بود. هوشی تند و دلی قوی داشت. مواهب عقلانی نادر و صفات اخلاقی والای او به شخصیت او جاذبه‌ای داده بود که خاص همه رهبران بزرگ است، و همین موجب گردید که پیروان زیادی دور او گرد آیند. افغانی برای جهان اسلام شخصیتی جامع‌الاطراف بود، یعنی در یک زمان هم متفکری بزرگ، هم مصلحی دینی، و هم رهبری سیاسی بود. او در میان معاصرانش نویسنده‌ای استثنائی، سخنوری جذاب و فصیح، و مناظری برخوردار از قدرت اقناعی عظیم بود. به عقیده محمد عبده، او هم چنین مردی بلندهمت و قوی اراده بود، همواره آماده بود که اعمالی را متعهد گردد که نیازمند شجاعت و گذشت است. او خود را وقف امور روحانی کرده بود. چنانکه بلاونت می‌گوید: «این سرکش نابغه» همواره به مال و جاه پشت پیازد و بی آنکه تردیدی به خود راه دهد، ترجیح داد که آزادی عمل خود را حفظ کند. تا بتواند به آرمانی که همه زندگانش را وقف آن کرده بود، یعنی تولد دوباره جهان اسلام، بهتر خدمت کند.^۱

البته اندیشه سیاسی و آراء اصلاحی سید جمال برخلاف زندگی سیاسی او، چه از طرف طرفداران و چه از جانب مخالفین وی، کمتر مورد بررسی قرار گرفته و به ویژه در ایران در بحث از اندیشه سیاسی معاصر دوران جنبش تنباکو (۹۲ - ۱۸۹۰م) و انقلاب مشروطیت (۹ - ۱۹۰۵م) تاکنون، این امر به شدت مورد غفلت قرار گرفته و مسکوت مانده است. در حالی که آراء و نظریات شخصیت‌های دیگر، عمدتاً از جریان تجدد و متجددین هرخواه عرب و تمدن غربی، نظیر سپهسالار، ملک‌خان، مستشارالدوله، اخوندزاده و طالبوف، فراوان مطرح شده‌اند. اگرچه نقش و تأثیر این متجددین در روند کلی آشنایی و پیوند و ارتباط جامعه، فرهنگ و اقتصاد ایران با تمدن جدید

۱. عثمان امین، «جمال‌الدین افغانی»، ترجمه علی اصغر حلبی، در تاریخ فلسفه در اسلام، ج ۴، به کوشش میان محمد شریف، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰، ص ۹۱.

غربی و دنیای سرمایه‌داری و درنوسازی^۱ ایران انکارناپذیر است، ولی به سبب فقدان یک مبنای فکری و نظری مستقل و محکم و جامع و عدم توجه و شناخت کافی نسبت به تاریخ و فرهنگ و شرایط عینی اجتماعی جامعه و کشور خود و نیز بنیان‌ها و درون‌مایه‌های مظاهر و پدیده‌های جدید در غرب، آنها جامعیت کافی در امر اصلاح و نوسازی را نداشتند، اگرچه موانع فکری و سیاسی زیادی هم بر سر راهشان قرار داشت. البته تأکید آنها بر حکومت قانون و مشروطه‌خواهی و شکل‌گیری دولت ملی و مدرن، بسیار مهم و مؤثر بود و همچنان مورد درخواست مردم ایران است. شخصیت‌های گرانقدری چون قائم مقام‌ها و امیرکبیر هم به‌رغم خدمات و کوشش‌های ترقی‌خواهانه ملی، مستقل و ضد استعماری شابان توجه‌شان، در زمینه‌ها و محدوده‌های خاص عملی گام برمی‌داشتند و نوسازی‌ها و اصلاحات آنها فاقد یک زیرساخت فکری و نظری جامع و وسیع بود.

بنابراین برای پی‌ریزی یک جامعه مدرن و توسعه یافته در ابعاد فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، چه از زاویه مابین عقلی و منطقی و چه با ملاحظه شرایط عینی و تجربی و جامعه‌شناختی، تنها راه چاره در احیاء^۲ تفکر یا معرفت دینی، و فراتر از آن، بازسازی^۳ تفکر دینی است که از این جهت سید جمال‌الدین آغازگر این راه و معمار این بنای سامان می‌باشد. دنباله‌گیران او در سطح جهان اسلام، کسانی چون شیخ محمد عبده و اقبال لاهوری و در ایران کسانی چون آیت‌الله نائینی، آیت‌الله طالقانی، دکتر شریعتی و استاد مطهری بودند.

1. Modernization

2. Revival, Resurgence

3. Reconstruction